

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

In **1209** verleende hertog Hendrik I van Brabant Herentals stadsrechten, dit wordt als stichtingsjaar van onze stad aangenomen.

Herentals was een belangrijke handelsplaats geworden op de kruising van handelsroutes. Veel armere boeren en ambachtslieden trokken van het platteland naar de nieuwe steden. Door de plotse nood aan onderdak voor kooplui, pelgrims, reizigers en zwervers ontstond **een nieuwe vorm van opvang: het gasthuis**.

De eerste statuten van het gasthuis van Herentals dateren van **1253**. Het is **één van de oudsten** van het land.

Het oorspronkelijke doel van het gasthuis was **onderdak en gastvrijheid bieden** aan reizende passanten. Later begon men ook **zieken te verzorgen** en werd dit de hoofdtak.

Het gasthuis werd eind van de 18de eeuw onder het Franse bewind **een openbare instelling**. De verzorgingsinstellingen werden ondergebracht in de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen, terwijl de H.-Geesttafels voor de ondersteuning van armen terecht kwamen in het Bureel van Weldadigheid. Samengevoegd werd dit later de Commissie voor Openbare Onderstand (COO), het latere OCMW.

Sindsdien kende het Herentalse gasthuis meerdere uitbreidingen en vernieuwingen. Het AZ St.-Elisabeth is nu **één van de grootste ziekenhuizen van de Kempen**.

In 1953 werd **700 jaar gasthuis** gevierd in het bijzijn van kardinaal Van Roey.

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

Het gasthuiscomplex

Het gasthuiscomplex bestond uit heel wat gebouwen. Doorheen de eeuwen veranderden functies en werden gebouwen bijgebouwd of afgebroken.

Het gasthuis was tot in de 19de eeuw grotendeels zelfvoorzienend. Het complex omvatte een binnen- en buitenboerderij en er werkten onder meer een bakker, brouwer, hovenier, bouwknapp, wijngaardenier en zwijnenhoeder.

In de 19de en 20ste eeuw bestond het complex uit:

De **kapel** uit de 16de eeuw is nu enkel te bezoeken met gids. Af en toe worden er lezingen of muzikale optredens gegeven.

In het **poortgebouw** uit de 17de eeuw konden armen en de portier zich aan één kant verwarmen, terwijl passanten aan de andere kant konden overnachten. Nu is het poortgebouw enkel nog een mooie toegangspoort.

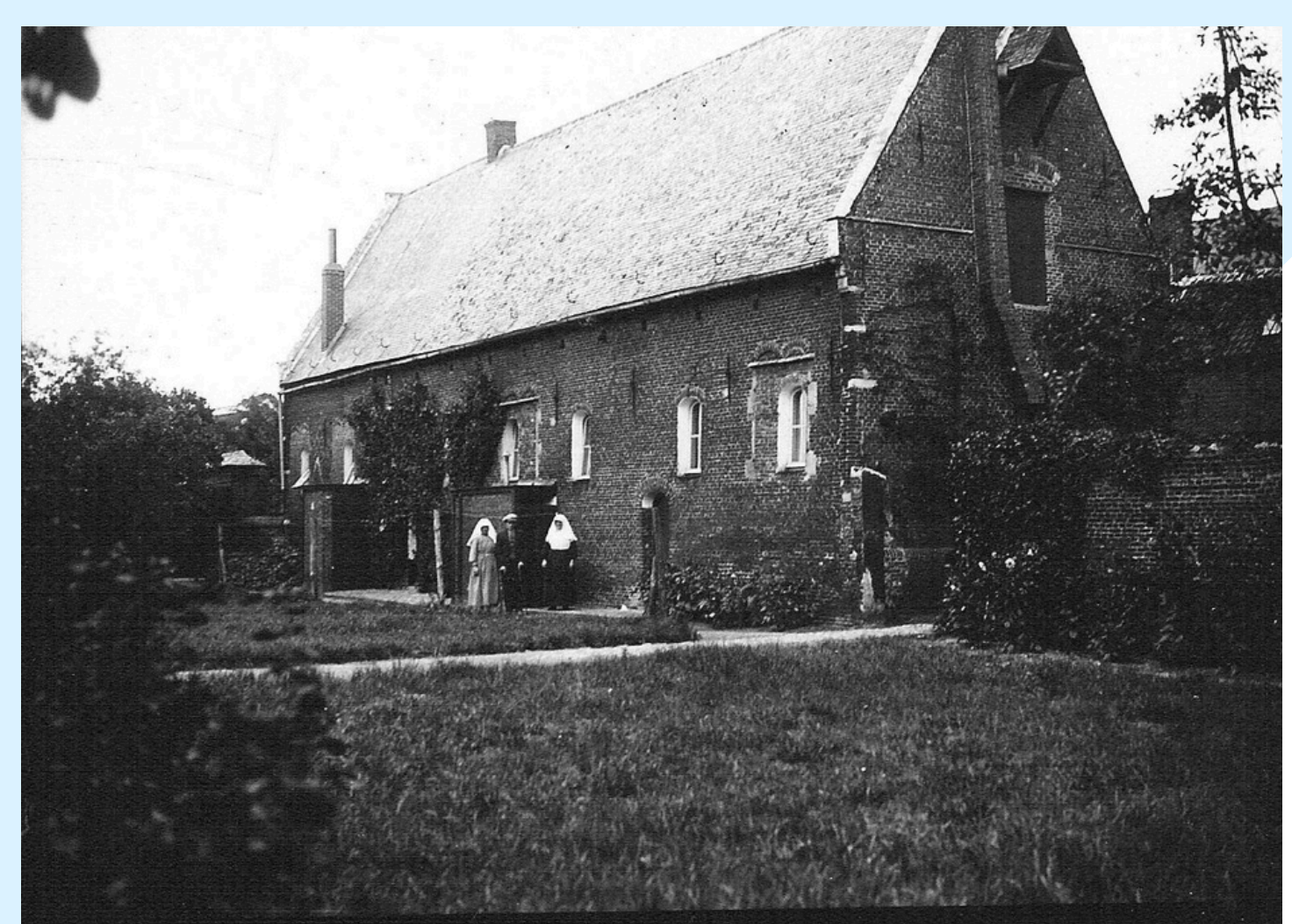
Het **ziekenhuis** achter de kapel werd in 1939 vervangen door het rode bakstenen gebouw. In 1972 werd het huidige witstenen ziekenhuis in gebruik genomen. Het rode bakstenen gebouw biedt nu kantoorruimte.

Het **kloostergebouw** uit de 17de eeuw was het woonhuis van de zusters. Op de zolder sloeg men graan op. In de jaren '50 verhuisden de zusters naar een nieuwe kloostervleugel achter het rode bakstenen ziekenhuis. Het oostelijke deel van het klooster werd afgebroken in 1970. Het westelijke deel doet nu dienst als kantoorruimte.

De **schuur** was de draaischijf en opslagruimte van in- en uitgaande gewassen, maar bood passanten ook logies. De originele schuur brandde af en werd in 1825 in steen heropgebouwd. Ze biedt nu opslagruimte voor de groendienst.

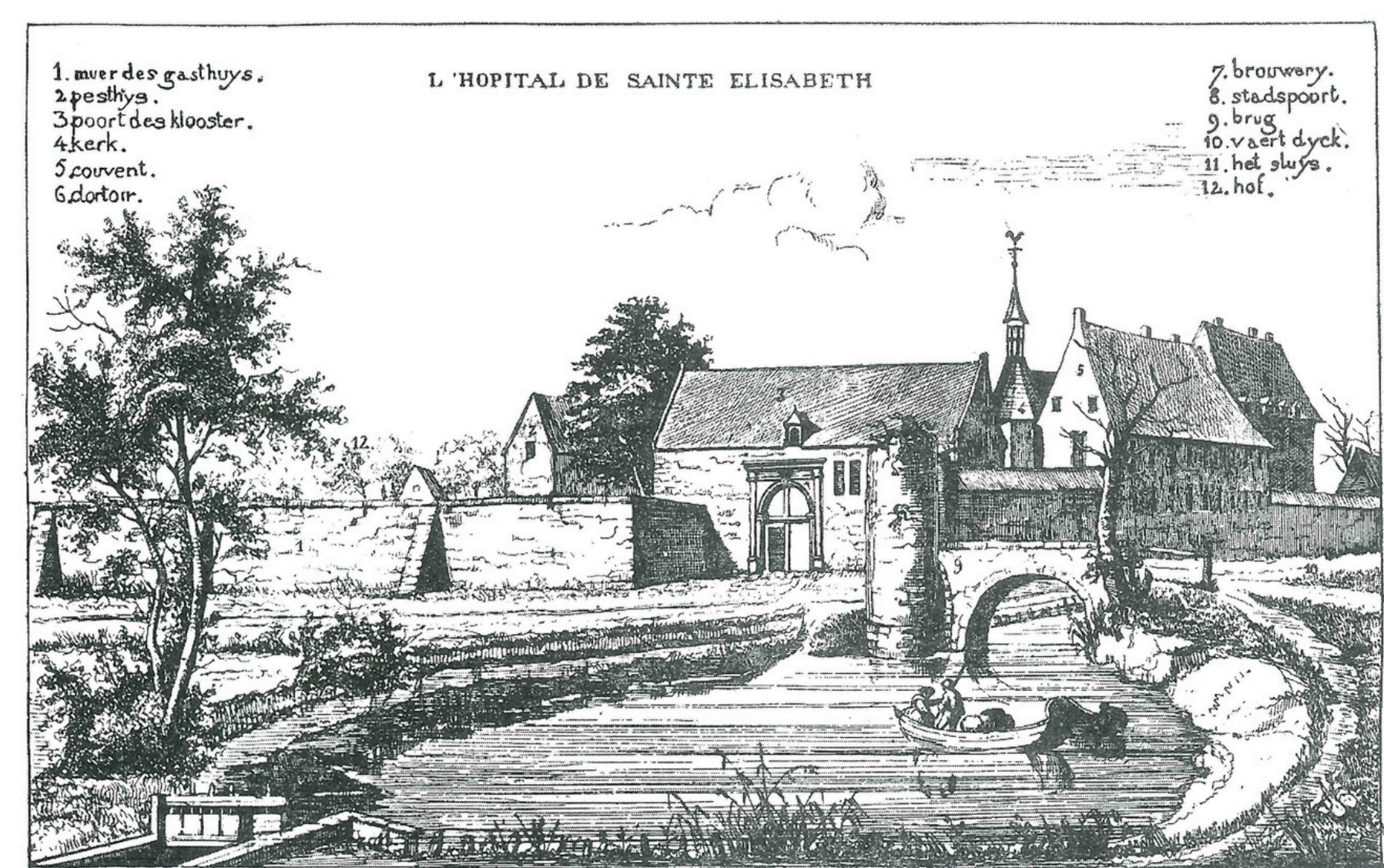

Het **pesthuis** uit begin 16de eeuw bestond uit drie vleugels met ruime zolder. Het diende als hulphospitaal bij epidemieën zoals de pest of cholera. Het stond naast het rode bakstenen gebouw, maar werd afgebroken tussen 1937 en 1939.

In de **brouwerij** werd eigen bier gebrouwen. Deze brouwerij werd afgebouwd in 1941 en het gebouw afgebroken in 1956.

Het hele complex was afgesloten met een **bakstenen muur met gracht**. Deze werd in 1939 afgebroken.

Algemeen gezicht (als J. Verstylen, Herentals, overleden 30 Nov. 1867).
Het Sint-Elisabethgasthuis rond 1850. Gravure door J.J. Verstylen.

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

770 jaar waren de gasthuiszusters onafgebroken aanwezig in Herentals, van 1253 tot 2023.

Het gasthuis van Herentals was eeuwenlang gekend als een verzorgingsinstelling van zusters, maar in het prille begin werkten er zusters én broeders. Deze broeders stonden in voor de zware karweien, terwijl de zusters de lichtere taken zoals ziekenzorg opnamen. De broeders verdwenen begin 15de eeuw uit het Herentalse gasthuis.

In de 15de eeuw werden **godshuizen** opgericht. Deze namen behoeftige mannen en vrouwen op en ontlastten zo de gasthuizen. Deze gasthuizen moesten niet langer alle arme pelgrims, passanten of bejaarden opnemen en konden zich nu volledig focussen op het verzorgen van arme zieken.

Onze-Lieve-Vrouw was de oorspronkelijke patrones. In de 15de eeuw werd zij opgevolgd als **patroonheilige door Sint-Elisabeth**. Het beeld hiernaast (links) toont haar met een kreupele aan de voeten.

Hiernaast (rechts) het oudst bewaarde zegel van het gasthuis van Herentals uit 1302, dat een vrouw toont die een zieke wast.

Lange dagen

De dagen van de gasthuiszusters waren zeer lang en zwaar. Doorheen de eeuwen bleven ze voornamelijk toegewijd aan **ziekenzorg, gebed en huishoudelijke taken**.

Ze stonden zeer vroeg op en onderbraken hun werk enkel voor gebed en maaltijden. Ook 's nachts waakten ze in de ziekenzalen.

Zware en moeilijke omstandigheden

De zusters werkten niet alleen lange dagen, ook de omstandigheden waren heel moeilijk. De ziekenzaal was in de middeleeuwen **een troosteloze omgeving** met ziekenbedden in lange rijen. Elk bed werd gedeeld door twee of drie zieken, die mekaar onderling besmetten.

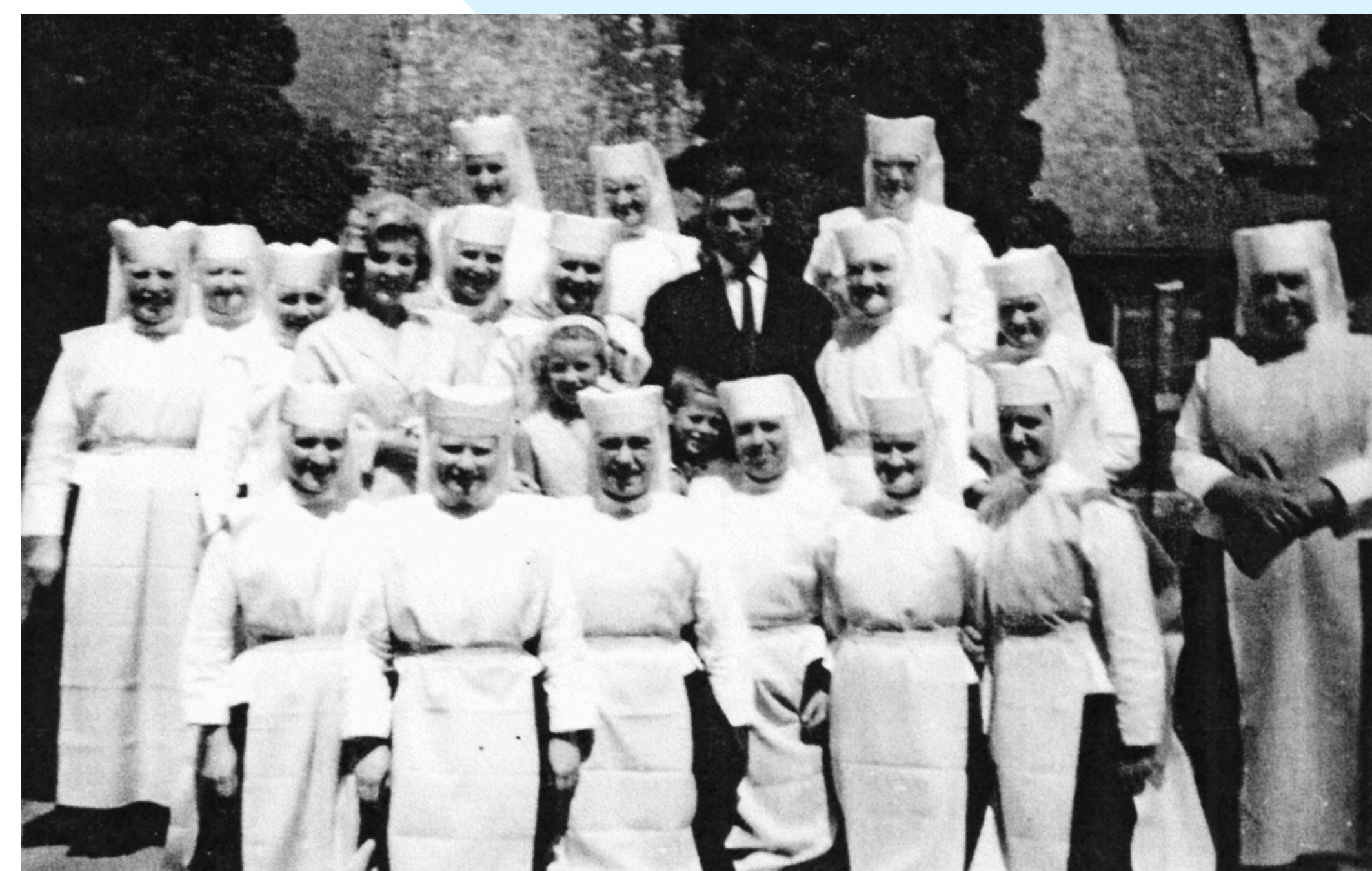
Herentals werd doorheen de eeuwen zwaar geteisterd door allerlei **epidemieën**, waaronder de pest, cholera en rodeloop. Niet enkel patiënten in de ziekenzaal stierven hierdoor, ook de gasthuiszusters raakten besmet waardoor ze vaak jong stierven.

Werken en studeren in de 20ste eeuw

Vele Herentalse gasthuiszusters werden al ingeschakeld in het ziekenhuis maar moesten nog **een verpleegdiploma** halen. De combinatie van werken en studeren was zwaar want ze deden o.m. ook de nachtwachten. Pas begin jaren '60 kwamen de eerste lekenverpleegsters.

Ontspanning

Af en toe was er gelukkig ook tijd voor ontspanning. Zo waren de zusters bv. **supporter van Rik Van Looy**, die ze begin jaren '60 ook ontmoetten.

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

de gasthuiszusters

Zuster Paula als postulante in 1960.

Zuster Angela bij haar inkleding in 1943. Ze draagt het eenvoudige novicendoeke en een witte koormantel.

Van roeping tot gasthuiszuster:

Elke zuster had wel een persoonlijke reden om in te treden.

Voor een meisje gasthuiszuster werd, moest ze een proefperiode doormaken. Vanaf begin 20ste eeuw werd een jonge zuster een jaar **postulante** en dan twee jaar **novice**.

Na het noviciaat legde ze haar tijdelijke geloften af, zes jaar later volgden de eeuwige geloften.

In 1994 gingen de laatste gasthuiszusters met pensioen en namen lekenzusters de taken volledig over. De zusters bleven wel in Herentals wonen: in de Koppelandstraat, het Hofkwartier en op het begijnhof.

In 2023 verhuisden de laatste zusters naar **een rusthuis**. In augustus 2025 zijn er nog drie gasthuiszusters in leven: zusters Hildegarde, Johanna en Camilla.

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

Tot midden 20ste eeuw bevielen moeders meestal thuis, bijgestaan door zelfstandige vroedvrouwen. Dokters of het ziekenhuis kwamen er slechts aan te pas bij ernstige complicaties. In 1944 zorgde een besluitwet echter voor een vergoeding van kosten bij verblijf in een materniteit. Deze wet was ook in Herentals de aanzet voor de oprichting van **een moederhuis**.

Sancta Maria

Men wilde aanvankelijk het oude gasthuis verbouwen tot moederhuis, maar deze procedure sleepte te lang aan. Daarom kregen de gasthuiszusters toestemming om **in het Hofkwartier een moederhuis te bouwen**.

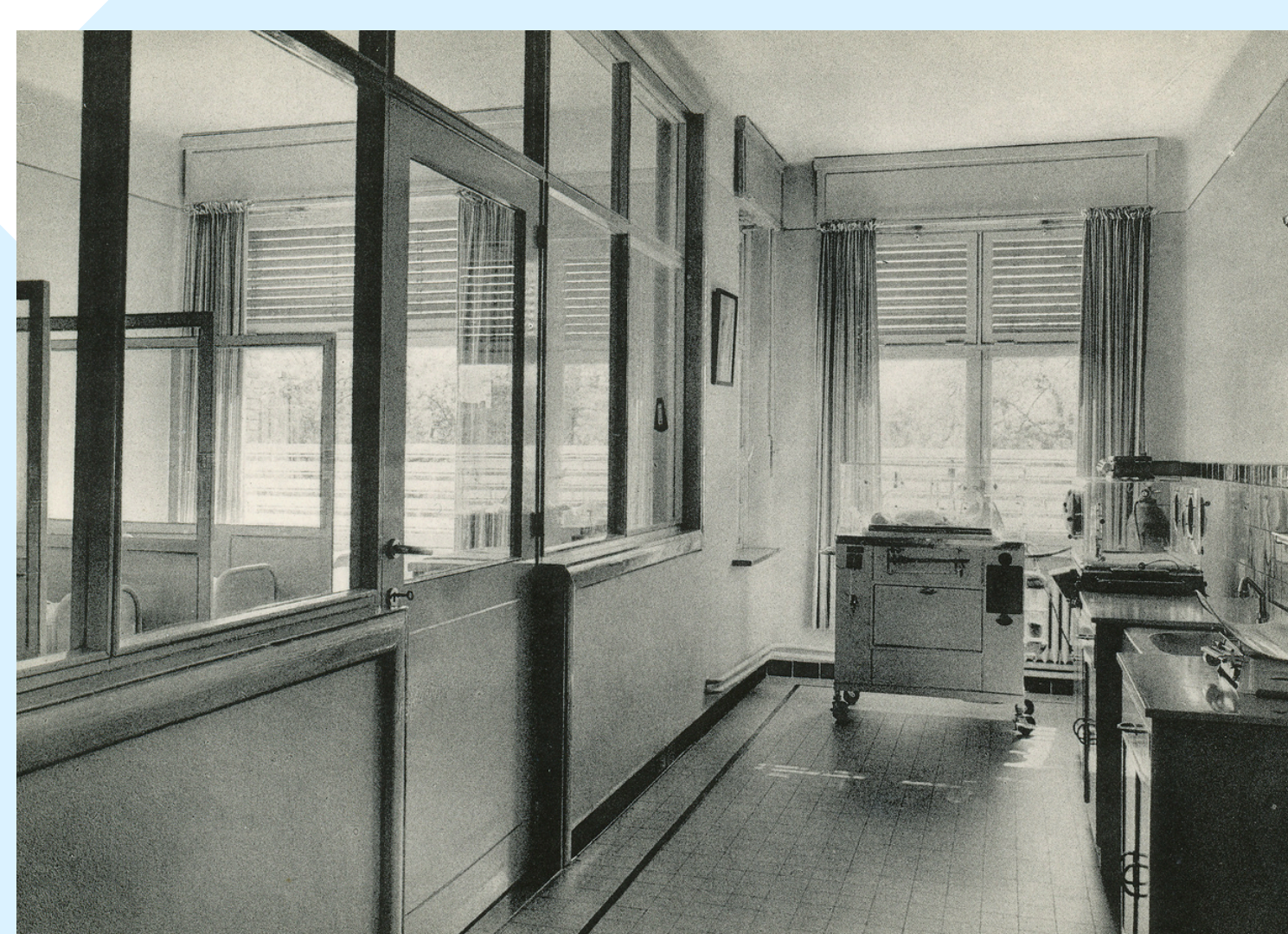
De woningen met huisnummers 10 en 12 waren net zoals de achterliggende tabaksloods al hun eigendom.

Het huis met huisnummer 12 werd afgebroken om toegang tot de gebouwen te geven. Ook de tabaksloods werd in 1949 afgebroken en diezelfde zomer werd daar de eerste steen van moederhuis Sancta Maria gelegd. **In 1950 werd het plechtig ingewijd**.

Het aantal bevallingen steeg snel en **uitbreiding** werd noodzakelijk. In 1959 bouwde men een aanpalende **kinderkliniek**, in 1972 volgde een grondige verbouwing van het moederhuis met extra verdieping.

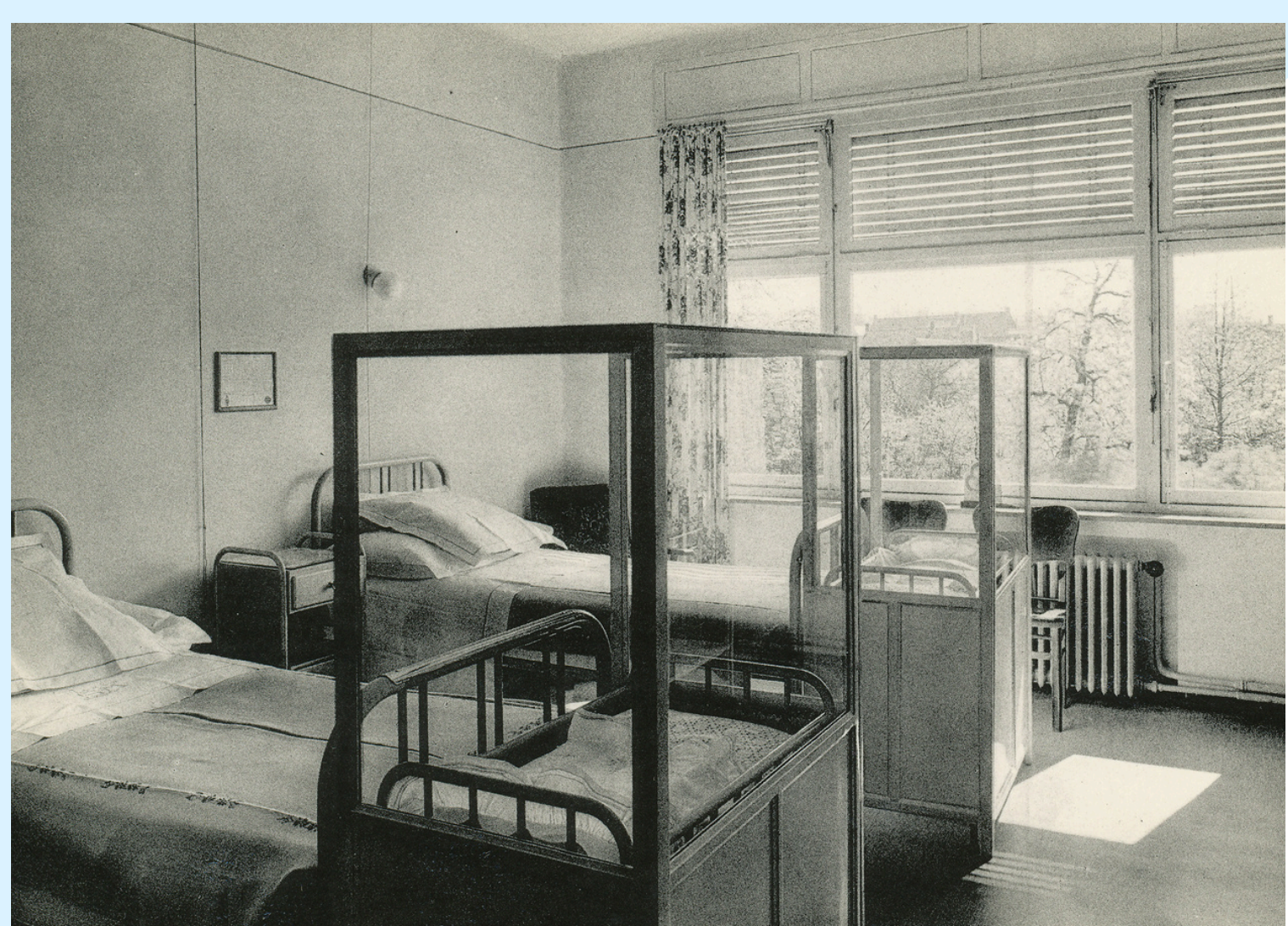
De verloskamer

De couveuse

De operatiezaal

Een tweepersoonkamer

Een éénpersoonkamer

Een luxekamer

Het moederhuis Sancta Maria **sloot in 1997 de deuren**.

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

Vroedvrouwen

DE VROEDVROUW van weleer.

Leonie Wuyts echtgenote van Jan Laureys. Ze werd geboren te Herentals op 14 april 1915 en aldaar overleden op 6 mei 1975. Zij was een gediplomeerde vroedvrouw-verpleegster. In de volksmond werd zij "Leonieke" genoemd.

Leonie Schepmans, vroedvrouw te Herentals rond ± 1904. Beter gekend onder de naam "Net Schep". Uit die periode ook nog E. Maes en Smits. (afbeeldingen ontbreken).

Foto anno 1933 aan de Molenwest. De familie Pauels - Solechi met baker "Tine" op weg voor de kerkgang.

DE VROEDVROUW van weleer.

"Tine" Goossens. Uit een familie van vroedvrouwen "de vijf gezusters Goossens" Pauline Goossens startte als eerste in de reeks te Herentals. Theresia Goossens zocht haar werkterrein in Turnhout. Leonie Goossens trok richting Oude-God en Antwerpen. "Tine" Goossens bleef te Herentals met enkele uitzonderingen in de beginperiode. Toen werkte zij te Antwerpen en de Kuststreek. Marie Goossens als laatste in de rij bleef te Herentals.

We zetten een beetje het licht op "Tine". Zij werd geboren te Herentals op 7 mei 1895.

Na de lagere klassen te Herentals liep "Tine" school te Mechelen van 4 oktober 1916 en behaalde haar diploma voor vroedvrouw einde augustus 1918. "Tine" startte haar loopbaan onmiddellijk na haar studies. In de beginperiode had ze ook private posten bij begoede families. Het was zo de gewoonte in die families dat de "baker" enige weken voor en ook na het kraambed bij hen kwam. Dit deed ze niet alleen te Herentals maar ook elders. Onder andere in het Antwerpse en Oostende. Vanaf 1923 werkte "Tine" zelfstandig tot ± 1954.

In een van de bewaarde notitieboeken telden we meer dan 1536 ingeschreven bevallingen. Keurig genoteerd met datum, naam van de ouders, adres en het geslacht van de boreling alsook het betaalde bedrag.

In de periode tussen de jaren 1928 en 1930 bedroeg de prijs voor een "kraambed" 75/95/100/110/125/200/250 franken naargelang de duur. "Tine" begon haar loopbaan in de Zandstraat op huisnummer 69. Vanaf juli 1939 oefende zij haar beroep verder uit op nr. 64 aan de Lierseweg.

"Tine" was gehuwd met Mon Eyckmans (?). "Tine" woonde nog twee jaar op het Kleerroos bij een van haar dochters, Delfine genaamd. "Tine" stierf op 30 april 1978. Ook wij vergeten ze niet !

Clementina Goossens (?)

In 1936 op weg voor de kerkgang. Vooraan Tonia Eyckmans v.l.n.r. Maria Eyckmans, Blanca Swinnen (?), "Tine" met Jannetke (?), Gust Eyckmans, Henriette van Mensel (? de meter achteraan), Nicolas Sleurs (? de peter achter "Tine"), Alfons Eyckmans (?).

Tot midden 20ste eeuw bevielen moeders vooral thuis, bijgestaan door **zelfstandige vroedvrouwen**.

Tot 1965 was er in Herentals **geen gynaecoloog**. Er werd beroep gedaan op de **huisarts** bij bevallingen, maar door de moeilijke communicatie in die tijd kwam deze vaak te laat. Echter geen nood want de vroedvrouwen beheersten hun vak beter dan de meeste jonge artsen.

Gasthuiszusters en lekenvroedvrouwen

Tot 1954 waren enkel gasthuiszusters met het diploma van vroedvrouw actief in het moederhuis. Dat jaar kwam **de eerste lekenvroedvrouw** in dienst, Anneke Van den Bosch. Ze haalde na drie jaar haar diploma vroedvrouw aan de verpleegschool Sint-Vincentius in Antwerpen.

Lange dagen

De zusters werkten zeer lange dagen in het moederhuis. Ze waren er **dag en nacht**, begonnen om 5 uur 's morgens en onderbraken hun werk enkel voor de ochtendmis en de noodzakelijke maaltijden.

De lekenvroedvrouwen werkten eveneens van de vroege ochtend tot de late avond en bleven vaak inslapen.

De gasthuiszusters

770 jaar zorg in Herentals

Herentals

Sinds de 16de eeuw volgden de Herentalse gasthuiszusters de regels van de H. Augustinus en werden daarom **'augustinessen'** genoemd.

De gasthuiszusters zijn individueel ontstane groepen die achteraf een een regel kregen maar niet één congregatie vormen zoals bv. norbertijnen. Zo komt het dat gasthuiszusters in andere steden **niet dezelfde kleding** droegen.

De kleding en zeker de kappen van de Herentalse gasthuiszusters wijzigden vaak in de loop der tijd.

Begin vorige eeuw bestond **het habijt**, het ordekleed van de zusters, uit een zwarte geplisseerde rok, een witte blouse met daarover een witte wollen schapulier en een lijnwaden kap met daaronder een wit mutsje.

Novicen en postulanten hadden specifieke leefregels en droegen andere kleding. Ook tijdens speciale gelegenheden werd andere kleding gedragen.

Zuster Caritas (links) en zuster Paula (rechts) bij hun tijdelijke geloften in 1963. In het midden moeder overste zuster Angela. De twee jonge zusters dragen een wit gelegenheidshabijt, moeder overste de gebruikelijk zwarte rok en witte blouse met hierover de witte schapulier.

De Herentalse gasthuiszusters rond 1896. Bovenaan in het midden een postulante, hiernaast drie novicen met hoofddoek zonder sluier.

Zuster Huberta in reiskleding in 1958.

De zusters bleken de was begin jaren '60.
V.l.n.r. zusters, Antonia, Anselma, Gabriëlle en Huberta.

De was werd pas **om de veertien dagen** gedaan. Daarom werden de witte blouses de ene week rechts en de andere week averechts gedragen.

De kappen werden gesteven, de rest van de kleding niet.

De laatste decennia moesten de zusters geen kap of sluier meer dragen. Ook de kleding was vrij, maar moest wel **sober** zijn met liefst zwarte of blauwe rok en witte blouse.